

כי על דין זה לא שייך גם הפסוק כי מציון תצא תורה וכו', ועל זה אומר הר"מ כי יש לנו עוד פסוק שדין עבור שנים מפני הצורך צריך להיות ביהודה וזה מפני טעם אחר שהשכינה בתוכה וזה מהפסוק לשכנו תדרשו ומדוקדק הלשון תדרשו שכאן העבור לא מפני שזהו דין התורה שמצוה לעבר אלא מפני שהצורך של בני ישראל דורש זה ודו"ק.
ורש"י ותוס' לשיטתייהו דלא סבירא להו חלוק זה צריכים לפירוש ראשון שלנו ודו"ק.

הרב מרדכי קרפנשפרונג

בענין אמירת הארון לעבד עשה עמי ואיני זנך

הרמב"ם בפ"ט מהל' עבדים הל' ז' פסק וז"ל, יכול הרב לומר לעבדו כנעני עשה עמי ואיני זנך, אלא ילך וישאל על הפתחים, ויתפרנס מן הצדקה, שישראל מצווים להחיות העבדים שביניהם, בד"א בעבדיו, שאין בי"ד נזקקין לגדולים לשמור ממונם, ואם לא יאכיל לעבדיו וישקם כראוי, הם יברחו או ימותו, ואדם חס על ממון עצמו יתר מכל אדם. אבל עבדים שהכניסה לו אשתו בתורת נכסי מלוג חייב במזונותיהן, שעמ"כ הכניסה אותם שאם לא יזון אותם ימותו או יברחו, הרי אינו חייב באחריותן, ומשיג עליו הראב"ד וז"ל, אבל עבדים שהכניסה לו אשתו וכו', עד שע"מ כן הכניסו וכו', א"א לא נתברר לי דבר זה שאם אמר הבעל איני עובד ואיני זן יכול הוא לעשות עכ"ל. ויש לעיין בהשגת הראב"ד, הלא הרמב"ם אומר רק שאינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אבל איני עובד ואיני זן יודה לזה. וגם הכס"מ כתב וז"ל, וי"ל שרבינו יודה בכך, ולא איירי אלא באומר עשה עמי ואיני זנך, כמו שכתב בתחילת הבבא. עכ"ל. וגם הב"ח הקשה כן על הראב"ד בטור יו"ד סי' רס"ז עיי"ש.

ועוד יש להבין, הנה הגמ' בגיטין י"ב: מסיק שם מדברי ר' יוחנן שהאדון יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך, וכן פסקינן. והקשו שם בתוס' בד"ה ש"מ וכו' וז"ל, וא"ת ר' יוחנן היכי מוקי פלוגתייהו דרשב"ג רבון דלעיל, דלא מצי למימר דפליגי דמר סבר יכול, ומר סבר אינו יכול, כדפריך לעיל. ואי כדאסקינן לעיל, דאמר צא מעשה ידיך במזונותיך ובשני בצורת לא ספיק

וכו', א"כ לכו"ע אינו יכול. וי"ל דאע"ג דבשאר שנים יכול, בשני בצורת אינו יכול, דבשאר שנים ימצא מרחמים יותר כשיחזור על הפתחים מבשני בצורת. עכ"ל.

חזינן מדברי התוס', דאפי' אליבא דהילכתא, דפסקינן שיכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך, זהו דוקא בשאר שנים, אבל בשני בצורת אינו יכול, וכן מחלקים הרבה ראשונים, הרשב"א והרא"ש והטור. אבל הרמב"ם וגם הרי"ף אינם מחלקים שאר שנים משני בצורת, ומוכח מסתימת לשונם שפוסקים שתמיד יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך, א"כ לשיטתם יש להבין קושיית התוס', איך מוקי ר' יוחנן פלוגתייהו של רשב"ג ורבנן. וגם צריך ביאור בטעם מחלקותם אם בשני בצורת יכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך, או לא.

והנראה בזה, עיין בגיטין יב. מסיק שם הגמ', דרב סובר שאין הרב יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך. ור' יוחנן סובר שיכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך. וטעם המחלוקת אפשר לבאר, רב סובר שאין הרב יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך ס"ל, שיש חיוב מצד הדין לזון עבדיו, וחיוב זה או מדאורייתא הוא דגמרינן לה לה מאשה, עיין בפני יהושע בסוגיא זו. או שהחיוב מדין תקנת חכמים, שתקנו תקנה בשביל העבד, אחרי שעובד את רבו, ואין לו ממה להתפרנס, תקנו שהאדון מחויב לזונה, הילכך כיון שמחויב מן הדין לזונה, אין יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך. אבל ר' יוחנן ס"ל, דליכא חיוב על האדון לזונה מצד הדין, ולהלן נבאר טעם הדבר מדוע ליכא חיוב על האדון לזונה, לכן ס"ל שיכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך.

הנה גבי עבדי נכסי מלוג, מוכח ממתניתין יבמות סו. שהרב מחויב לזונם, כדקתני שם אעפ"י שהוא חייב במזונותן וכו', משמע מלשון זה שמחויב מן הדין לזונם, אלא שיש לחקור בטעמא של חיוב זה, אם מדין תקנת חכמים הוא, כלומר אחרי שמעשה ידיהם שייך לבעל והוא אוכל פירות, כדין כל נכסי מלוג שאוכל פירותיהן, בשביל זה תקנו חכמים לזונם, ואם לא היה אוכל פירות לא היו מתקנים לזונם, כיון דלית ליה מן העבדים כלום, וליכא שום טעם לתקן תקנה של מזונות, אבל כיון שאוכל פירות כדין נכסי מלוג, תקנו בשביל האשה לזונם, אף דקיי"ל שבעבדיו ליכא חיוב על הבעלים לזונם, אבל זהו דוקא בעבדיו, שמצד דינא של עבדים ליכא חיוב לזונם, אבל בעבדי מלוג, אין חיוב זה מצד דינא של עבדים, אלא מצד האשה שבשביל טובתה כדי שלא יברחו או לא ימותו, תקנו חכמים לזונם. או דילמא שהחיוב לזונם אין זה מדין תקנת חכמים, אלא מדין תנאי, כלומר בעת שהכניסה העבדים לרשותו, הכניסה ע"מ כן כדי לזונם, ואם לא יזונם יברחו או ימותו. וזה פשוט אם

החיוב הוא מדין תנאי, או אפילו אינו אוכל פירות, ג"כ אמרינן שעל תנאי זה הכניסם לרשותו כדי לזונם, כי כונת התנאי היא שתהא בטוחה עם עבדיה, ואם לא יזונם אינה בטוחה בהם שיברחו או ימותו.

והנפק"מ יהא בזה, דזה ודאי לפי שני הצדדים של החקירה, אינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, כיון שמחויב לזונם מצד הדין, אינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, וכמו שביארנו לעיל, אליבא דמ"ד שסובר דבעבדיו אינו יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך, מפני שמחויב לזונם מצד הדין, כמו"כ הכא גבי עבדי מלוג כיון שמחויב לזונם מצד הדין, אינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך. אלא הנפק"מ יהא אם יכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך היכא דלא ספיק. היכא דספיק יכול בודאי לומר צא מעשה ידיך במזונותיך, שאין לעבדים יתרון מן האשה עצמה, שהדין הוא שיכול לומר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך, כמו"כ ודאי הדין הוא שיכול לומר לעבדי מלוג צא מעשה ידיך במזונותיך היכא דספיק, כי או היא בטוחה בהם אפילו בלי מזונות. אבל היכא דלא ספיק אם יכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך, זה תלוי בחקירה הנ"ל. אם נאמר שהחיוב מזונות מדין תקנת חכמים, כלומר כיון שהבעל אוכל פירותיהם כדין נכסי מלוג, תקנו חכמים בשביל האשה לזונם, או הדין הוא שיכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך, כיון שכל התקנה בשביל פירות היא, לכן באופן שאינו רוצה לאכול הפירות, לא תקנו, הילכך הדין הוא שיכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך. אבל אם נאמר שהחיוב מזונות על האדון משום תנאי הוא, שעמ"כ הכניסם כדי לזונם, ותהא בטוחה בהם שלא יברחו וכו', אז הדין הוא שלא יוכל לומר צא מעשה ידיך במזונותיך, כי אופן התנאי הוא, שאפילו לא יאכל פירותיהם ג"כ יזון אותם, כדי שתהא בטוחה בהם, לכן הדין הוא שאינו יכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך, וצריך לקיים התנאי.

הנה מדברי הרמב"ם מוכח בפ"י שסובר, הא שמחויב האדון לזון לעבדי מלוג, משום תנאי הוא, שכתב בהל' הנ"ל ז"ל, אבל עבדים שהכניסה לו אשתו בתורת נכסי מלוג חייב במזונותיהם שע"מ כן הכניסה אותם, שאם לא יזון אותם ימותו ויברחו והרי אינו חייב באחריותן עכ"ל. חזינן בפ"י שסובר הא שמחויב האדון במזונותיהם, זהו משום תנאי, שע"מ כן הכניסם שיזונם, א"כ אליבא דידיה הדין הוא, שאינו יכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך כדביארנו. לפי"ז משיג שפיר הראב"ד, לא נתברר לי דבר זה, שאם אמר הבעל איני עובד ואיני זן יכול הוא לעשות. ומדברי הרמב"ם מוכח, שאינו יכול לומר איני עובד ואיני זן, כדביארנו, אם החיוב משום תנאי הוא, אינו יכול לומר צא מעשה ידיך במזונותיך. א"כ נסתלקה הקושיא, שזוהי ג"כ קושיית הב"ח בכונת השגת הראב"ד,

הלא בדין זה של לומר איני עובד ואיני זן יודה הרמב"ם, אבל לפי הנ"ל, משיג שפיר, והשגתו היא, שאי אפשר לומר, ששיטת הרמב"ם היא, רק שאינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אבל צא מעשה ידיך במזונותיך מודה הרמב"ם שיכול לומר, וכמו שכתבו באמת הכס"מ והב"ח, ע"ו משיג, הלא מדברי הרמב"ם מוכח שאפילו צא מעשה ידיך במזונותיך אינו יכול לומר, מזה שכתב שהחיוב בזונות על הבעל לעבדי מלוג משום תנאי הוא, וכמו שביארנו לעיל. וזוהי כנתו של הראב"ד, לא נתברר לי דבר זה, דודאי צא מעשה ידיך במזונותיך יכול לומר.

ועכשיו נבאר מחלוקת הראשונים, אם בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך או לא, התוס' והרשב"א הרא"ש והטור סברי הא דפסקינן שיכול האדון לומר עשה עמי ואיני זנך, זה דוקא בשאר שנים, אבל בשני בצורת אינו יכול. הרי"ף והרמב"ם סברי שאפילו בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך. וגם קשה עליהם איך ילמדו אליבא דר' ויחנן, המחלוקת של רשב"ג ורבנן, ממה שהתוס' מביאים ראיה לשיטתם.

הנה לעיל אמרנו, לפי שיטה זו שיכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך, הטעם הוא, משום דליכא חיוב על האדון לזון את עבדיו. יש לעיין בשביל איזה טעם אין חיוב עליו לזונם, אם בשביל שהעבד יכול בעצמו להתפרנס, בזה שיחזור על הפתחים ויתפרנס מן הצדקה. או י"ל דאיה"נ אם אין לעבד להתפרנס רק מזה שיחזור על הפתחים, היה מוטל על האדון לזונם, אלא הטעם הוא שאין מן הצורך להטיל חיוב לזון עבדיו, כי בודאי אפילו בלי חיוב יזון אותם, משום שאדם חס על ממונו, ואם לא יזון אותם, יברחו או ימתו, לכן אין מן הצורך להטיל עליו חיוב לזונם, שבודאי יזון להם, מפני שיחוס על ממונו.

והנפק"מ בין שני הטעמים הנ"ל יהא, אם בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך או לא. אם נאמר שהטעם הוא, מה שאין חיוב לזונם, בשביל שהעבד בעצמו יכול להתפרנס, בזה שיחזור על הפתחים ויתפרנס מן הצדקה, טעם זה שייך דוקא בשאר שנים, שאז מצויים מרחמים עליו כשיחזור על הפתחים, אבל בשני בצורת אין מצויים מרחמים אפילו כשיחזור על הפתחים, אז באופן זה יש חיוב על האדון לזונם, לכן בשני בצורת כיון שיש עליו חיוב לזונם מצד הדין, הדין הוא שאין יכול לומר עשה עמי ואיני זנך. אבל אם נאמר שהטעם הוא, מה שאין חיוב על האדון לזונם, מפני שאין מן הצורך להטיל עליו חיוב מזונות, שבודאי אפי' בלי חיוב יזון אותם, מפני שאדם חס על ממונו, ומשגיח שהעבדים לא יברחו או לא ימותו, לפי"ז אין חילוק בין שאר שנים לשני בצורת, שתמיד חס על ממונו, ואפי' בשני בצורת

יזון אותם, לכן יכול לומר אפי' בשני בצורת עשה עמי ואיני זנך, כיון דליכא חיוב מזונות עליו, ואם הוא בעצמו אינו חס, מי יחוס עליו.

ובזה תלוי' המחלוקת הנ"ל, התוס' והרשב"א הרא"ש והטור סברי, הא דליכא חיוב על האדון לזונם, מפני שהעבד בעצמו יכול להתפרנס שיחזור על הפתחים, לכן סברי דדוקא בשאר שנים יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, כי אז יכול העבד להתפרנס עצמו, בזה שיחזור על הפתחים, ואז מצויים מרחמים. אבל בשני בצורת אפי' כשיחזור על הפתחים לא יוכל העבד להתפרנס עצמו שאין מצויים מרחמים, ובאופן זה רמי חיוב על האדון לזונם, לכן סברי שפיר שבשני בצורת אין יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, כי אז יש חיוב עליו לזונם, ובאופן שיש חיוב, הדין הוא שאינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך.

אבל הרי"ף והרמב"ם סברי, הא דליכא חיוב על האדון לזונם, משום שאין מן הצורך להטיל עליו חיוב, שאפי' בלי חיוב יזון אותם, מפני שאדם חס על ממונו ומשגיח עליהם שלא יברחו או לא ימותו, וכן מוכח בפ' מדברי הרמב"ם שכתב בהל' הנ"ל, בד"א בעבדיו, שאין בי"ד נזקקין לגדולים לשמור ממונם, ואם לא יאכיל לעבדיו וישקם כראוי, הם יברחו או ימותו, ואדם חס על ממונו עצמו יתר מכל אדם עכ"ל. חזינן בפ' שסובר, הא דליכא חיוב עליו לזונם, מפני שבודאי יזון להם, שאדם חס על ממונו, ואם לא יאכילם או ישקם כראוי, יברחו או ימותו, לכן בשביל טעם זה אין חילוק בין שאר שנים לשני בצורת, כי תמיד חס אדם על ממונו, אפי' בשני בצורת, לכן סברי, שאפי' בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך.

אבל זה תמוה על הרמב"ם, ממה שהתוס' מביאים ראי', ואיך ילמדו אליבא דר' יוחנן המחלוקת של רשב"ג ורבנן. דא"א לומר דפליגי דמר סבר יכול, ומר סבר אינו יכול כדפריך לעיל וכו', עיי"ש בתוס'.

ואפשר לומר, הנה לפי התוס' שפירשו דאע"ג שבשאר שנים יכול, אבל בשני בצורת אינו יכול, הביאור לדידהו, דר' יוחנן לא ילמוד שהמחלוקת בין רשב"ג ורבנן היא בצא מעשה ידיך במזונותיך, וכולם סברי שאינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אלא להיפך, כולם סברי שיכול לומר עשה עמי ואיני זנך, ומחלקותם היא, אם בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך או לא. רשב"ג סובר שאינו יכול, ורבנן סברי שיכול. אפשר לומר שגם הרי"ף והרמב"ם ילמדו כן, שכולם סברי שיכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אלא מחלקותם אם בשני בצורת יכול לומר או לא, ומחלקותם תלוי' בחקירה הנ"ל, בשביל איזה טעם לא הוטל חיוב מזונות על האדון, אם בשביל שהעבד יכול להתפרנס עצמו, בזה שיחזור על הפתחים ויתפרנס מן הצדקה, או משום שאין מן הצורך להטיל עליו חיוב, כי בודאי יזון אותם, שיחוס על ממונו. רשב"ג סובר, הא דליכא חיוב על האדון לזונם, מפני שהעבד יכול להתפרנס עצמו,

שיחזור על הפתחים ויתפרנס מן הצדקה, לכן סובר בדוקא בשאר שנים יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, משום שבשאר שנים יוכל להתפרנס עצמו בזה שיחזור על הפתחים, וימצא מרחמים עליו, אבל בשני בצורת, לא יוכל להתפרנס עצמו אפילו שיחזור על הפתחים, כי אז לא ימצא מרחמים, ובאופן זה יש חיוב על האדון לזונם מצד הדין, לכן סובר שבשני בצורת אינו יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אבל חכמים סברי, הא דליכא חיוב עליו לזונם, מפני שין מן הצורך להטיל עליו חיוב, שבודאי יזון אותם מעצמו, כי יחוס על ממונו, לכן סברי שאפי' בשני בצורת, יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, מפני שגם בשני בצורת יחוס עליהם ויזונם, לכן יכול תמיד לומר עשה עמי ואיני זנך. אלא המחלוקת של הראשונים היא רק בפסק הלכה, התוס' והרשב"א הרא"ש והטור, פוסקים כרשב"ג, דדוקא בשאר שנים יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, אבל בשני בצורת אינו יכול לומר, לכן מחלקים שאר שנים משני בצורת, אבל הרי"ף והרמב"ם פוסקים כחכמים, שגם בשני בצורת יכול לומר עשה עמי ואיני זנך, כדביארנו. לכן אינם מחלקים שאר שנים משני בצורת, ופסקו בלישנא דסתמא, משום ששיטתם היא, שתמיד יכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך כחכמים.

הרב אברהם אהרן שאצקעס

בענין מעילה

רמב"ם פ"ב מה' מעילה הל' ה': וכן פרה אדומה מועלין בה משהוקדשה עד שתעשה אפר אע"פ שהיא כקדשי בדק הבית הרי נאמר בה חטאת היא. ותמה הכ"מ דמאי אע"פ אטו קדשי בדק הבית מי לא מועלין בהן? ונדחק בזה.

והג"ל בביאור דברי הרמב"ם דהנה בכל מעילה דקדשי בדק הבית הוא משום דחזי לפדיון ובר דמים הוא אבל בשאינו ראוי לפדיון ליכא מעילה בקדשי בדק הבית. ולפי"ז לפי דקיי"ל בפרה אדומה כרבנן דסבירא להו בב"ק ע"ז ע"א דמשנשחטה על גבי מערכתה אין לה פדיה עולמית וכדפסק הרמב"ם פ"א מה' פרה אדומה הל' ט' א"כ משנשחטה שוב אי אפשר לפדותה ואינה בר דמים ממילא היה להיות הדין דליכא מעילה, ואף שפירש רש"י בשבועות ד' י"א ע"ב דהא דלרבנן אינה נפדית לאחר שחיטה הוא מדרבנן משום דגנאי הוא להקדש ונמצא דמדאורייתא בר דמים היא ושייך מעילה מה"ת. אבל כבר כתבו התוס' בפסחים כ"ט ע"א דהא דאמרינן דלמ"ד אין